

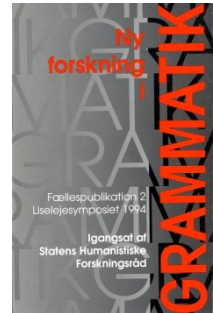
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv

Forfatter: Bente Lihn Jensen, Iørn Korzen og Gunver Skytte

Kilde: P. Durst-Andersen og J. Nørgård-Sørensen (red.).
Ny Forskning i Grammatik 2, 1995, s. 73-90

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1995

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Tekst, teksttypologi og tekstækvivalens i kontrastivt perspektiv

Bente Lihn Jensen, Iørn Korzen og Gunver Skytte
Italienskprojektet

1. Indledning

Et hovedmål i projektet *Italiensk Sprogbrug*¹ er at give en kontrastiv beskrivelse af italiensk og dansk sprogbrug, der i modsætning til traditionel grammatikfremstilling ikke tager sit udgangspunkt i helsætningen, men i andre tekstenheder.

Begrundelsen herfor er vores iagttagelse af en række sproglige forskelle mellem dansk og italiensk, som ikke lader sig beskrive eller forklare inden for sætningsgrammatikkens rammer², og som er væsentlige ud fra et funktionelt synspunkt. Her tænkes f. eks. på fænomener som informationsstruktur, konnexion, reference m.m.

Imidlertid rejser en kontrastiv beskrivelse på tekstniveau en række begrebsmæssige og metodiske problemer. Nærværende fremstilling udgør nogle af vores foreløbige overvejelser i så henseende, som vi hermed fremlægger til diskussion.

For at angive det forhold, at to tekster på hhv. dansk og italiensk er identiske m.h.t. **funktion**, uanset evt. forskelle i sproglig konstruktion, vil vi anvende termen **tekstækvivalens**. Vi skal i nærværende fremstilling forsøge nærmere at præcisere, hvad vi vil forstå ved tekstækvivalens. Dette kræver imidlertid en diskussion af andre begreber af transfrastisk karakter, primært af begrebet **tekst**, samt af de **tekstenheder** der kan danne basis for bestemmelse af tekstækvivalens. Endelig vil vi diskutere problematikken omkring etablering af en **teksttypologi** i relation til kontrastiv tekstækvivalens, idet vi også har iagttaget, at de sproglige forskelle på tekstniveau mellem de to sprog synes at variere afhængigt af tekststart.

For at kunne illustrere vores overvejelser i forhold til konkrete eksempler vil vi henvise til to tekster på hhv. dansk og italiensk, aftrykt s. 84-86 (se præsentation nedenfor), som vi tentativt vil betragte som **ækvivalente**.

Reinhard R. K. Hartmann³ (p. 37-40) skelner mellem tre hoved-

grupper af ækvivalente tekster, som han kalder »paralleltekster«: 1) **oversættelser**; 2) »**adaptions**«, hvorved forstås samtidige gengivelser i de to kontrasterede sprog af ét og samme budskab, typisk nyhedsformidling via internationale bureauer; 3) **paralleltekster**, der er indbyrdes uafhængige, men som er produceret under parallelle betingelser og tilhørende samme specifikke tekst-art (f.eks. dødsannoncer; politikertaler o.s.v.). Vi har arbejdet med alle tre typer, og vil fortsat gøre det, men finder dog type 3) mest givende, omend den også er den sværeste at håndtere, i og med at den også stiller særlige krav til vurdering af tekstækvivalens.

Vedr. egentlige **oversættelser** finder vi, at de kun i begrænset omfang kan indgå som grundlag for netop den type undersøgelse, vi arbejder med⁴. Det er her især kvalitetsspørgsmålet, der er af interesse: hvad er afgørende for, at en oversættelse opfattes som hhv. god og dårlig? Vi har hidtil overvejende koncentreret os om, hvad vi fandt var »dårlige« oversættelser, og specielt såkaldte »ordrette« oversættelser (herunder også oversættelser, der følger syntagme- og periodestruktur), for at forsøge at indkredse, hvilke træk i disse oversættelser der var afgørende for, at en L₂-læser fandt teksten »dårlig« eller vanskelig at forstå.

Adaptionstekster synes også at være af begrænset værdi, selv om vi langt fra har udtømt de muligheder, området byder på. Størstedelen falder inden for international nyhedsformidling, og netop på dette område mener vi at kunne iagttage en stigende grad af homogenisering, og dermed mindre udprægede forskelle på tekstniveau.

Mest givende finder vi **paralleltekster**, der er produceret uafhængigt af hinanden. Når vi i det følgende anvender betegnelsen **paralleltekst** er det i snæver forstand om denne type. Vi planlægger at udvide materialet på dette område, der i øjeblikket kun omfatter allerede producerede tekster, med produktion af tekster (ved eksperimentelle undersøgelser af forskellig art) med henblik på at skabe et sikrere grundlag for vores kontrastive beskrivelse.

2. Kort præsentation af eksempel på paralleltekster

De to tekster (se p. 84-86) er valgt ud af et større materiale af lærebøger på gymnasieniveau på de to sprog (inden for fagene biologi, fysik og historie). I det konkrete tilfælde er der tale om et ind-

ledende afsnit i en biologibog for gymnasiet (*Biologia. Sistemi Relazioni Viventi*, ETAS LIBRI per le Scuole Superiori, 1993, og *Vi og vore omgivelser*, Gyldendal, 1988, der er skrevet til Biologi på obligatorisk niveau i Gymnasiet). Begge afsnit handler om **metode** inden for biologisk forskning (jf. overskrifterne *Il lavoro dello scienziato/Hvordan arbejder biologen?*, idet vi dog som sammenligningsgrundlag med den italienske tekst kap. 1.5 kun vil se på kap. 4.-1. *Nogle grundlæggende principper* i den danske tekst).

Vi anvender tentativt de to tekster som paralleltekster ud fra følgende kriterier: 1) identitet m.h.t. **tekstart**: lærebog; 2) identitet m.h.t. forholdet **afsender - modtager**: lærebogsforfatter - elev på gymnasieniveau; 3) identitet m.h.t. **indhold**: metode inden for biologisk forskning (i begge tekster introduceres og forklares, til dels belyst ved tænkte eksempler, en række grundlæggende begreber og principper inden for forskning, som f. eks. *iagttagelse, fortolkning, hypotese, teori, eksperiment*). - Man må kunne antage, at den italienske elev og den danske elev, ceteris paribus, efter læsning opnår samme viden.

3. Tekst

En indkredsning af en brugbar definition af **tekstækvivalens** forudsætter naturligvis, at opfattelsen af **tekstbegrebet** præciseres, ligesom det er nødvendigt at indkredse den **tekstenhed**, som man optimalt kan referere til ved bestemmelse af tekstækvivalens.

Vi undlader her at foretage en historisk redegørelse for skiftende holdninger til disse spørgsmål og vil i stedet koncentrere os om en diskussion af den problematik, der har direkte relevans for vores specifikke projekt. Vi kan tilslutte os den norske forsker Kjell Lars Berge⁵, der efter følgende bemærkning: »Etter 25 år med tekstlingvistikk og enda lenger med mer generell tekstteoretisk forskning skulle man tro at fenomenet »tekst« og dets grenser til andre fenomener, deriblant den omtalte »konteksten«, var fastsatte og definerte sånn forholdsvis skikkelig.« (p. 24) beklager, at de eksisterende tekstmodeller er inadækvate eller utilfredsstillende for empiriske tekststudier. Det synes også at gælde for et projekt, der som forskningsobjekt har kontrastiv tekstologi.

Det ligger i sagens natur, at vi ikke har ambitiøse intentioner om at fremkomme med en universel definition af begrebet **tekst**.

Vi anser det dog for utilstrækkeligt at beskæftige os med **tekst** anskuet som en fast størrelse, d.v.s. som et forløb med begyndelse og afslutning⁶. Over for denne klassiske opfattelse af tekst som et »lineært« forløb »fra venstre til højre«⁷, finder vi det mere interessant at operere med en flerdimensional opfattelse af teksten, hvorved bl.a. mulighed for »tekst i tekst« fremhæves.

Vi vil især rette opmærksomheden mod en række karakteristika ved teksten, der forekommer at have relevans for vores kontrastive tekstforskning, nemlig 1) teksten som det sproglige udtryk, der er bærer af et indhold og en funktion; 2) tekstens forankring i en situationel og en mere generel sociokulturel kontekst (herunder afsenderens forventning til reception hos og interaktion med modtageren). Netop af hensyn til det kontrastive finder vi det vigtigt at fokusere dels på det **kognitive** (den mentale repræsentation) med henblik på at indkredse et realistisk **tertium comparationis**, dels på den ekstralingvistiske kontekst (herunder den sociokulturelle) samt at vægte produktion og reception lige. Dette synspunkt understøttes yderligere af en række arbejder, som vi vil referere til i det følgende.

Er det muligt ud fra den her skitserede opfattelse af tekst at indkredse en **enhed**, som **kontrastiv tekstækvivalens** ideelt kan relateres til?

I den faglitteratur, der beskæftiger sig med emnet, svinger man stort set mellem størrelser som »informationsenheder« på det semantiske plan, betegnet som **makrostrukturer** eller **makropropositioner**, og »forestillingsenheder« på det kognitive plan, betegnet som **'chunks'**, **'images'/mental images'**, **mentale repræsentationer**, **scener** o.s.v.

Vi vil i denne sammenhæng især koncentrere os om to fremstillinger, der fremlægger synspunkter og resultater af interesse og relevans for vores projekt. Det ene tager sit udgangspunkt på det kognitive plan, mens det andet er semantisk baseret.

Den polske sprogforsker Elzbieta Tabakowska beskæftiger sig med spørgsmålet om tekstenheder (specielt med henblik på »oversættelsesenheder«) i en afhandling⁸, hvor Langackers kognitive lingvistiske teorier⁹ på meget overbevisende måde og i en forbillig klar form appliceres på oversættelsesteori. Tabakowska skriver (p. 73), at man i almindelighed i faglitteraturen i dag

synes at være enige om, at en tekstenhed er forskellig fra og større end sætningen: »Today there is no doubt left as to that - in order to be relevant - the notion of equivalence should refer to units larger than single sentences (quite apart from the fact that the notion of sentence itself is still waiting for a definition¹⁰). What remains to be settled is of what size and nature the translation units should actually be«. Tabakowska påpeger, hvorledes Langackers »image« eller »scene« er brugbart som »tekstenhed« ved oversættelser: »It seems that it is also in this respect that the CL [Cognitive linguistics] framework opens some new and promising perspectives. Thus such a unit of translation could be seen as overlapping with an »image«, as defined in Langacker's theory of linguistic imagery. A product of one of the possible alternate scene construals, it would be a single »scene« as seen by a single »conceptualizer« on a single occasion.«(p. 73) Og hun tilføjer: »An entire text would then be seen as a consistent and coherent network of such scenes, and their mutual interrelations would be established relative to a list of parameters, corresponding - once again - to Langacker's dimensions of imagery.«(ibid.). Tabakowska argumenterer for anvendeligheden af dette begreb gennem en række analyser af oversættelse fra engelsk til polsk og omvendt.

Tekstækvivalens vil ud fra dette synspunkt angive overensstemmelse mellem mental repræsentation hos læsere af to forskellige tekster, jfr. vores udgangspunkt m.h.t. biologiteksterne.

Den anden fremstilling, som vi vil omtale, og som vi har fundet særdeles stimulerende for vores egne analyser, er en artikel af Christian Matthiessen og Sandra A. Thompson *The structure of discourse and 'subordination'*¹¹. Artiklen søger at gøre op med de gængse, og aldrig helt tilfredsstillende, grammatiske definitioner af **underordning** af bisætninger i forhold til hovedsætninger, ved at anskue problemet fra et indholds- og tekstniveau¹². Matthiessen og Thompson påpeger som et karakteristisk træk for 'clause combination' på tekstniveau, at man primært kan foretage en opdeling i enheder (stort set svarende til sætninger, såvel finite som infinite), der kan karakteriseres som henholdsvis **nuklear-** og **satellitesætninger**. En **nuklearsætning** er en sætning, der repræsenterer afsenderens **centrale** budskab (der grammatisk set kan udtrykkes i såvel hoved- som bisætninger): »the nuclear part

is the one whose function most nearly represents the function of the text span 'covered' by that [i.e. Nucleus-Satellite] relation.« (p. 289-90), mens **satellitsætninger** realiserer supplerende eller underordnede oplysninger, som afsenderen i det enkelte tilfælde finder det hensigtsmæssigt at udbygge hovedbudskabet med. Tekstmæssigt er det afgørende, at disse sætninger bliver meningsløse, hvis de optræder uden en nuklearsætning. Satellitsætningerne udtrykker forskellige indholdsmæssige relationer til nuklearsætningen: disse relationer kan grammatikaliseres gennem hypotaxe, men satellitsætningerne kan også være grammatisk set selvstændige hovedsætninger.

Eksemplificeret på vores danske biologitekst: l. 19-21 (Den vil...iagttagelse) og l. 21.-24 (Den vil...trafikformer) er begge satellitsætninger til l. 17-19 (Hvis..., så er det en god forklaring). Relationen kunne grammatikaliseres ved anvendelse af konnektoren **eftersom** eller **idet**.

Matthiessens og Thompson's nuklearsætning kan sammenlignes med den størrelse, som andre, f. eks. Nørgård-Sørensen¹³, benævner en **makroproposition**, idet den har en særlig topikal status. Principielt kan et resumé af en tekst eller et tekstafsnit bygges op ved hjælp af tekstafsnittets nuklearsætninger. Man kunne således ved paralleltekster herigennem skaffe sig et kriterium for, hvad man kunne kalde indholdsmæssig ækvivalens, i modsætning til formel ækvivalens, som kunne svare til de kriterier, vi anlagde for paralleltekster, s. 74.

Sammenligner vi de to biologiteksters »clause combining«, vil vi kunne iagttage en højere grad af grammatikalisering ved hypotaxe i den italienske tekst: satellitsætninger udtrykkes hyppigere ved bisætninger eller infinitte konstruktioner på italiensk, end det er tilfældet på dansk, hvor parataxe er langt mere udpræget. Den danske tekst, hvis længde er 3300 typeenheder består af 30 perioder, hvilket giver en gennemsnitlig periodelængde på 110 typeenheder. Til sammenligning er den gennemsnitlige periodelængde i den italienske tekst, der med en længde på 2760 typeenheder omfatter 14 perioder, på ca. 200 typeenheder. Længdeforskellen på de to tekster, der indholdsmæssigt stort set er ækvivalente, skyldes bl. a. en højere grad af redundans i den danske tekst, sml. l. 12-13, samt den for dansk mere udbredte leksikalske repetition,

cf. s. 81. Sml. f. eks. den danske tekst, l. 43-47: »(Lykkes det,) fremsætter forskeren sin forklaring, som her kaldes en *hypotese*. En hypotese er ofte i første omgang en forsøgsvis idé, som forskeren kan efterprøve i et bestemt eksperiment.« og den italienske tekst, l. 5-8: » ... poi, egli formula una spiegazione, detta appunto **ipotesi**, che utilizzerà come punto di partenza per ulteriori osservazioni e verifiche.«, hvor et identisk indhold på de to sprog udtrykkes med to perioder på dansk med leksikalsk repetition over for en del af en periode på italiensk. Ved en nøjere analyse af de to tekster vil man formodentlig kunne påpege overensstemmelse mellem arten af relationer nuklear-satellit¹⁴ (uanset anvendelse af parataxe på det ene sprog og hypotaxe på det andet), et andet muligt kriterium for indholdsmæssig ækvivalens.

Hvordan perciperer modtageren 'clause combining', hvordan finder han ud af, hvad der er nuklearsætning, og hvad der er satellitsætning? Matthiessen og Thompson påpeger, at perception af tekster som hierarkisk organiseret gruppering af enheder er en sproglig afspejling af en generel kognitiv tendens: »The perception of texts in terms of *hierarchically organized groups of units* is a linguistic reflex of a general cognitive tendency;...« (p. 289), og de henviser til en analog iagttagelse vedr. **musikperception**, hvor evnen til at opfatte toner i 'chunks' eller gruppesekvenser anses for at være fundamental for **musikforståelse**. Tilsvarende, siger de, bygger en læser af en tekst på visse **forventninger** om grupperinger i centrale dele (nuklearsætninger) og mindre centrale dele (satellitsætninger). Forventningen er en væsentlig del af læserens **tekstforståelse** (p. 290), ligesom afsenderen konstruerer sin tekst i overensstemmelse hermed.

Matthiessen og Thompson kommer stort set ikke ind på det kontrastive, men antyder dog i deres konklusion, at der må være et »tvær«-lingvistisk perspektiv, såfremt man antager, som de gør, at hypotaxe er en grammatikalisering af retoriske eller diskursmæssige relationer, idet 'clause combining' sprogligt må kunne variere fra sprog til sprog: »There is an interesting consequence of these suggestions for attempts to consider clause combining from a cross-linguistic perspective: if hypotaxis in English is a grammaticalization of rhetorical relations, then it follows that the grammar of clause combining may differ radically from one language to

another. Indeed, preliminary discourse-based investigations of such phenomena in unrelated languages strongly suggests that this is the case. If the basic approach to clause combining taken in this paper is correct, then the interesting cross-linguistic issue is how and to what extent the grammar of clause-combining in a given language reflects the rhetorical organization of discourse in that language...« (p. 317). Det svarer præcis til, hvad vi har iagttaget i de undersøgte paralleltekster, herunder de to biologitekster. Man kan forestille sig, at en oversættelse af begge tekster til det kontrasterede sprog, som bibeholdt eller respekterede kildesprogets grammatikalisering eller ikke-grammatikalisering af satelitsætninger vil kunne virke forstyrrende på L₂-læserens forventninger til tekststruktur og dermed gøre den oversatte tekst vanskeligere tilgængelig. Det er bl.a. sådanne træk, vi mener at kunne iagttage i »dårlige« oversættelser.

Som et ekstremt tilfælde af denne art oversættelser skal nævnes en dansk oversættelse af en filosofisk tekst af Benedetto Croce. Croce's filosofiske prosa er, i overensstemmelse med den retoriske tradition for denne tekstart i Italien, stærkt hypotaktisk konstrueret: eksempelvis kan et helt afsnit (der ofte fylder mellem 3/4 og 1 side) bestå af én lang periode med underordning (finit og infinit) af flere grader. For den italienske læser, der er fortrolig med denne genre, svarer dette til **forventningen**: struktureringen opfattes som klar og logisk. I den omtalte danske oversættelse er Crocetekstens hypotaktiske struktur »trofast« gengivet, og resultatet er en tekst, der er yderst vanskelig tilgængelig for en iøvrigt »ækvivalent« læser, d.v.s. en læser med et tilsvarende dannelsesniveau. Til sammenligning kunne man henvise til Søren Kirkegaards langt mere enkle periodestrukturering.

Et andet perspektiv, som Matthiessen og Thompsons resultater forekommer at lægge op til, men som de ikke selv udnytter inden for artiklens rammer, er hierarkiet mellem nuklearsætninger (se note 13). I f. eks. den danske biologitekst mener vi, at l. 1-2 (»Målet for enhver videnskab er at forklare de iagttagelser, man gør.«) er overordnet nuklearsætning for tekstafsnittet 4-1. Hertil svarer i den italienske tekst l. 40-42 (»L'obiettivo finale della scienza è quello di riuscire a spiegare il mondo naturale in termini di **teorie**, cioè di interpretazioni che tengano conto dei risultati di

molti esperimenti e osservazioni.«), der er placeret **sidst** i teksten. Man skal ikke drage forhastede slutninger af denne forskel i placering, som helt klart kan være en tilfældighed. I det hele taget skal man netop ved den type paralleltekster, vi arbejder med, være overordentlig varsom med for hurtigt at drage endegyldige slutninger ud fra iagttagelser. Ikke desto mindre er den her iagttagede forskel i placering et træk, som vi fortsat vil have under observation ved vores tekstundersøgelser. Det genspejler, så vidt vi kan skønne, nogle tendenser i de to sprogs makrotematiske struktur.

4. Teksttypologi

Vi har tidligere omtalt (p. 73), at sproglige forskelle på teksthiveau mellem dansk og italiensk synes at variere afhængigt af teksttype. Man vil således ved visse teksttyper tale om ækvivalens trods udprægede forskelle i den sproglige udformning på de to sprog, mens ækvivalens ved visse andre teksttyper dækker over mindre udprægede forskelle.^{15 16} Hertil kommer, at de forskelle, vi kan konstatere på teksthiveau, synes at fordele sig på to hovedtyper: 1) sprogtypologisk betingede (f. eks. den tidligere omtalte forskel i anvendelse af leksikalsk repetition, der skal ses i sammenhæng med forskelle vedr. kongruens- og ellipsefænomener på de to sprog); 2) betingede af retorisk tradition/kulturelle faktorer (f. eks. den filosofisk-retoriske tradition, som Croces prosa indgår i).

Ovennævnte konstatering giver anledning til overvejelser vedr. kriterier for en teksttypologi. Til trods for at der ligesom omkring **tekst**begrebet eksisterer en righoldig faglitteratur omkring **teksttypologi**, har vi ikke fundet modeller, der modsvarer de krav, man kan stille til en kontrastiv teksttypologi. Werlich's klassiske teksttypologi¹⁷, der opererer med en inddeling baseret på »makrosprog-handlinger« (**deskription, narration, exposition, argumentation, instruktion**), og som forekommer at have almengyldige træk, er ikke i enhver henseende egnet. Det er interessant, at de to hovedkilder, vi støtter os til vedr. teksttypologi på hhv. dansk¹⁸ og italiensk¹⁹, begge giver udtryk for, at en endegyldig kategorisering synes problematisk²⁰. De forskellige problemtyper, de påpeger, svarer i høj grad til dem, vi har fundet ved vores forsøg på en typologisk ordning af teksterne. På den ene side svarer Werlich's

typologi til nogle af de krav, vi vil stille til inddeling. F. eks. er adskillelsen af narrative og argumentative teksttyper fundamental for den kontrastive beskrivelse af dansk og italiensk.²¹ På den anden side finder vi ikke, at den dækker vores behov tilstrækkeligt. Formodentlig skal der med henblik på en underinddeling indtages kriterier vedrørende sprogvariation og kriterier vedr. kombinerede teksttyper (registervalg, betinget af afsender - modtagerforhold, valg af sektorielsprog afhængigt af indhold). Disse teksttyper synes at blive mere og mere almindelige²². Eksempelvis kan det nævnes, at vi i arbejdet med informative tekster om AIDS har fundet såvel udpræget registervariation afhængigt af modtagerforhold som kombination af teksttyper. Det gælder begge sprog.

5. Tekstækvivalens

Vi vil i dette afsnit præsentere Tabakowskas ækvivalensmodel, der tager udgangspunkt i den kognitive lingvistik, og som netop p.g.a. denne indfaldsvinkel synes at være bedst forenelig med de overvejelser vedr. kontrastiv tekstologi, vi har fremlagt i det foregående.

Tabakowska tager udgangspunkt i Beaugrande og Dresslers definition af oversættelsesækvivalens som »equivalence in the experience of the *participants*«, der skal forstås som ækvivalens eller overensstemmelse mellem L_1 - og L_2 læserens tekstreception. Tabakowska bearbejder denne definition, idet hun påpeger, at ækvivalens, set ud fra den kognitive lingvistik synspunkt, også må omfatte »experience prior to textreception«, nemlig (under henvisning til Lakoff) det prækonceptuelle stadium eller den **konceptuelle kapacitet**, der er en forudsætning for forståelse. Den konceptuelle kapacitet (der er en almenmenneskelig egenskab) er betinget af 'experience', der varierer fra individ til individ, fra social gruppe til social gruppe og fra samfund til samfund. Inden for den kognitive lingvistik anskues denne variation i 'experience' som et **kontinuum**, fra **universel** 'experience' (d.v.s. den 'experience', der er **fælles** for alle mennesker) over det kulturspecifikke til det individuelle: »CL [cognitive linguistics] views »experience« as a continuum, where idiosyncratic individual experience is situated at one end of the scale, and universal (basic, mainly bodily) experience at the other, with culture-specific experiences of different

types filling up the middle part. The scale corresponds to that of conventionalization in language: the closer to the »universal pole« a given concept is situated, the better chances it stands of finding its place within the conceptual system of a given language, i.e. of becoming a part of its conventional imagery.« (op. cit., p. 128)²³.

Modellen viser nødvendigheden af, at tekstbegrebet ses i sammenhæng med den situationelle og kulturelle kontekst, og understreger vores opfattelse af, at den forskellige sproglige udformning på teksthiveau skyldes: 1) de sprogtypologiske forskelle (der gør sig gældende generelt, altså fra den »universelle« del af spektret); 2) emne- og genreafhængige forskelle (med en stigende grad af kulturelt og/eller socialt betingede variationer). Disse forhold er afgørende for, at en dybdestruktur i generativistisk forstand ikke er anvendelig som et tertium comparationis. Tabakowskas model har i sin bredde nogle kvaliteter, som gør, at den formodentlig kan bearbejdes med henblik på applikation på det område, vi ønsker at beskrive.

IL METODO PER LA SCIENZA

Gli antichi scienziati spesso non sapevano come affrontare le questioni che si presentavano loro per poter giungere ad avere risposte soddisfacenti o soluzioni davvero utili. Molte volte è stato il caso che li

ha portati a fare una data scoperta; in altri casi, si accontentavano dell'evidenza dei fenomeni e non si preoccupavano né di verificarli, né di trovare collegamenti con altre situazioni in qualche modo confrontabili. Molte scoperte fatte in questi ultimi secoli sono invece validamente fondate perché costruite sulla base di un preciso metodo.

1.5 Il lavoro dello scienziato

- Lo scienziato, e quindi anche il biologo, avvia ogni indagine ponendo e ponendosi delle domande sulla base dei dati, cioè delle osservazioni che ha direttamente effettuato e delle informazioni che ha raccolto; poi, egli formula una spiegazione, detta appunto ipotesi, che utilizzerà come punto di partenza per ulteriori osservazioni e verifiche.
- In questa prima fase della sua indagine, lo scienziato ricorre al cosiddetto **ragionamento induttivo**; egli cioè utilizza fatti isolati per arrivare a un'idea generica che potrebbe spiegare un fenomeno. Vediamo come procede uno scienziato che debba spiegare la prevalenza di una certa
- 15 forma di farfalle ad ali scure sulle cortecce di alberi diffusi in zone non inquinate. Sulla base dei dati fornitigli dall'osservazione, lo scienziato formula la sua ipotesi: potrebbero essere gli uccelli predatori responsabili di questa distribuzione ineguale delle farfalle, dato che essi si cibano delle farfalle che... riescono a vedere.
- 20 Formulata l'ipotesi, entra in gioco il **ragionamento deduttivo**, che di solito inizia con un'affermazione generale che porterà a una conclusione specifica. Nel caso dell'esempio, tale affermazione potrebbe essere di questo tipo: "Se gli uccelli predatori sono responsabili della distribuzione ineguale delle farfalle nelle loro due forme rispettivamente di colore chiaro e di colore scuro, dovrà potersi dimostrare che tali uccelli si cibano di farfalle scure nelle zone non inquinate e di farfalle chiare nelle zone inquinate". Per verificare se questa deduzione è corretta bisogna allestire un esperimento. Per esempio bisognerebbe rilasciare un numero identico dei due tipi di farfalla nelle due zone diverse e osservare se è vero che gli uccelli catturano più farfalle di colore scuro nelle zone non inquinate e più farfalle di colore chiaro nelle zone inquinate. Se i risultati dell'esperimento confermano l'ipotesi, questa può dirsi valida e verificata.
- 30 Può tuttavia succedere che i risultati dell'esperimento non appoggino l'ipotesi, che deve essere perciò abbandonata.
- 35 Nell'indagine scientifica viene utilizzato un particolare modo di procedere detto **metodo scientifico**, nel quale è possibile mettere in rilievo alcune fasi; fare delle osservazioni, formulare un'ipotesi, verificarla sperimentalmente, trarre delle conclusioni.
- 40 L'obiettivo finale della scienza è quello di riuscire a spiegare il mondo naturale in termini di teorie, cioè di interpretazioni che tengano conto dei risultati di molti esperimenti e osservazioni.
- La tabella sopra elenca alcune teorie unificanti della biologia.

Hvordan arbejder biologer?

Indledning

Biologi betyder læren om det levende. Som videnskabelig disciplin er biologi den forskning, der beskæftiger sig med de myriader af forskellige levende organismer, som findes. Vi så desuden i kapitel 1, at disse kan studeres på mange forskellige måder. Biologi er derfor så stort et fag, at ingen lærebog kan dække det hele.

De oplysninger, du finder i denne bog, har første gang stået i en afhandling i et videnskabeligt tidsskrift, som er et regelmæssigt udkommende fagblad, der dækker et vist område. Inden for hvert af de fag, vi nævnte i kapitel 1, findes der adskillige tidsskrifter, og det er herigennem, at forskerne meddeler deres resultater til andre forskere indenfor samme fag.

En afhandling må selvsagt indeholde de iagttagelser, der er gjort. Men den skal også indeholde oplysninger om de metoder, der er brugt. I det hele taget skal den indeholde alle de oplysninger, der er nødvendige for, at en anden forsker kan gentage undersøgelsen og efterprøve, om iagttagelserne er korrekte.

Det skyldes, at al forskning i bund og grund er kritisk og anti-autoritær. En videnskabelig kendsgerning er ikke blot noget, som en eller anden autoritet kan påstå: »sådan er det bare; eller for den sags skyld noget, som en demokratisk forsamling kan stemme om. Kun iagttagelser, der kan bekræftes af andre, anses for at være »sande«.

4-1. Nogle grundlæggende principper

Målet for enhver videnskab er at forklare de iagttagelser, man gør. En forklaring skal selvfølgelig bringe orden i de iagttagelser, der var årsag til dens fremsættelse. Men en god forklaring, dvs. en som andre også kan have nytte

af, bør kunne mere end det. Den bør også kunne forklare tilsvarende fænomener, iagttaget af andre forskere, og den bør give mulighed for at forudsige, hvordan iagttagelser over endnu ikke undersøgte fænomener vil falde ud.

Det er der intet mystisk i, det er almindelig sund fornuft. Lad os som et meget forenklet eksempel tænke os, at en person, der ikke kender noget som helst til færdselsreglerne, undersøger bilernes opførsel i et lysreguleret gadekryds. Hvis han forklarer denne opførsel med, at man kører frem for grønt og holder for rødt, så er det en god forklaring. Den vil kunne bringe orden i en anden ukyndig persons tilsvarende iagttagelser. Den vil kunne forudsige, hvad der sker ved ethvert andet lyskryds og også forudsige reguleringen af andre trafikformer.

Selvfølgelig er de iagttagelser, en forsker gør, meget mere komplicerede, og det er langt vanskeligere at se de rette sammenhænge. Desuden stilles der inden for forskningen specielle krav til kvaliteten af iagttagelserne. De skal komme fra omhyggeligt udførte observationer og eksperimenter: 1. Man skal have en kontrol, der sikrer, at kun den undersøgte faktor adskiller forsøgs- og kontrolorganismer. 2. Man må sikre sig, at visse værdier ikke observeres for ofte af tekniske (eller menneskelige) grunde. 3. Man må foretage et passende antal observationer, eksperimenter og beregne et gennemsnit, hvis det, man observerer, varierer, eller hvis det apparatur, man bruger, ikke giver 100% sikre resultater.

Er alt dette i orden, kommer så næste fase, hvor man skal finde sammenhængen i et ofte stort antal observationer. Lykkes det, fremsætter forskeren sin forklaring, som her kaldes en hypotese. En hypotese er ofte i første omgang en forsøgsvis idé, som forskeren kan efterprø-

ve i et bestemt eksperiment. Bliver resultatet heraf, som hypotesen forudsiger, støtter det denne, og han kan måske offentliggøre den.

50 Er resultatet i modstrid med hypotesen, må denne ændres eller eventuelt forkastes.

En hypotese er altså ikke nogen endegyldig sandhed. Selv en god og alment accepteret hypotese er kun den i øjeblikket bedste tilnær-

55 melse til sandheden.

Enhver forskning er et samspil mellem hypoteser og iagttagelser, og virkelige fremskridt opnås kun gennem dette samspil. Fremsættes kun hypoteser, der ikke hviler på iagttagelser, 60 ender man i gold teori uden hold i virkeligheden. Gøres der kun observationer, bliver det en fantasiløs ophobning af mere eller mindre overflødige kendsgerninger.

Hvis en hypotese er blevet understøttet af 65 mange observationer og eksperimenter, så den efterhånden forklarer væsentlig mere, end da den blev fremsat, kan man gå over til at kalde den en *teori*. En teori kan defineres som et videnskabeligt accepteret princip. Men det er

70 stadig ikke nogen endegyldig sandhed. På samme måde som hypotesen skal også en teori efterprøves gennem fortsatte observationer og eksperimenter. Hvis en teori gennem lang tid består denne prøve, er der nogle, der kalder

75 det en *lov*.

Henvisninger

- Berge, K.L., *Hva er det som kvalifiserer et budskap som »tekst?«*, i Fretheim, T./ Evensen, L.S./Sivertsen, E., *Tekst i kontekst, Studier i språkvitenskap fra Universitetet i Trondheim*, nr. 1, Oslo, 1993, p. 24-38.
- Dardano, M./Giovanardi, C./Pelo, A./Trifone, M., *Testi misti*, i Moretti, B./Petrini, D./Bianconi, S. (a c. di), *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*, Roma, 1993, p. 323-52.
- Hartmann, Reinhard R. K., *Contrastive textology: comparative discourse analysis in applied linguistics*, Heidelberg, 1980.
- Langacker, R. W., *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I, Stanford, 1987.
- Langacker, R.W., *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin, New York, 1991.
- Lo Cascio, V., *Grammatica dell'argomentare*, Firenze, 1991.
- Matthiessen, C. and Thompson, S.A., *The structure of discourse and 'subordination'*, i Haiman, J./Thompson, S.A. (eds.), *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 275-329.
- Mortara Garavelli, B., *Textsorten/Tipologia dei testi*, i Holtus, G./Metzeltin, M./Schmitt, C. (hrsgg.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Band/Volume IV, Tübingen 1988 (p. 157-68).
- Ny forskning i grammatik. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*, Odense Universitetsforlag, 1993.
- Nørgård-Sørensen, J., *Coherence theory: the case of Russian*, Berlin, 1992.
- Rigotti, E., *La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse*, in *L'analisi linguistica e letteraria*, 1, 1993, p. 43-148.
- Sobrero, A., *Lingue speciali*, i Sobrero, A. (ed.), *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma-Bari, 1993, p. 237-72.
- Tabakowska, E., *Cognitive linguistics and poetics of translation*, Tübingen, 1993.
- Togeby, Ole, *Praxt. Pragmatisk tekstteori*, Aarhus, 1993.
- Werlich, E., *Typologie der Texte: Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik*, Heidelberg, 1975.

Noter

¹ For en beskrivelse af projektet henvises til *Italiensk. Projektbeskrivelse*, i *Ny forskning i grammatik. Igangsat af Statens humanistiske forskningsråd*, Odense Universitetsforlag, 1993, p. 63-71.

² Det implicerer ikke en afstandtagen fra sætningsgrammatikken, som vi fortsat opfatter som fundamental i enhver sprogbeskrivelse.

³ Hartmann, Reinhard R. K., *Contrastive textology: comparative discourse analysis in applied linguistics*, Heidelberg, 1980.

⁴ Derimod er det naturligvis hensigten, at resultatet af vores forskning bl.a. skal føre til en bedre beskrivelse af oversættelsesprocedurer mellem de to sprog.

⁵ Berge, K.L., *Hva er det som kvalificerer et budskap som »tekst«?*, i Fretheim, T./ Evensen, L.S./Sivertsen, E., *Tekst i kontekst, Studier i språkvidenskap fra Universitetet i Trondheim*, nr. 1, Oslo, 1993, p. 24-38.

⁶ For vores anvendelse af biologiteksterne med henblik på at udforske tekstækvivalens er det således ikke nødvendigvis interessant at beskæftige sig med hele lærebogen, men snarere at indkredse tekstafsnit/tekstenheder, der er egnede for en sammenligning.

⁷ For en interessant problematisering af tekstens »lineære« karakter henvises til Rigotti, E., *La sequenza testuale: definizione e procedimenti di analisi con esemplificazioni in lingue diverse*, in *L'analisi linguistica e letteraria*, 1, 1993, p. 43-148. Cf. bl.a. p. 50: »... come conciliare la linearità evidente del testo con la natura gerarchica, in un certo senso piramidale, della sua struttura logico-semantica?«

⁸ Tabakowska, E., *Cognitive linguistics and poetics of translation*, Tübingen, 1993.

⁹ Langacker, R. W., *Foundations of Cognitive Grammar*, Vol. I, Stanford, 1987, og Langacker, R.W., *Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*, Berlin, New York, 1991.

¹⁰ Dette forhold bliver ikke mindre iøjnefaldende ved netop kontrastive studier.

¹¹ Matthiessen, C. and Thompson, S.A., *The structure of discourse and 'subordination'*, i Haiman, J./Thompson, S.A. (eds.), *Clause Combining in Grammar and Discourse*, Amsterdam/Philadelphia, 1988, p. 275-329.

¹² I overensstemmelse med Halliday skelner M. og Th. mellem 'embedding', der, stort set, omfatter restriktive relativsætninger og komplette subjekts- og objektsbisætninger, og 'clause combining' (p. 282). 'Clause combining' underinddeles i 'parataxis', omfattende 'coordination', 'apposition' og 'quoting', og 'hypotaxis' (p. 283). Deres hovedtese er, at **hypotaxe** skal anses for at være en grammatikalisering af visse træk i diskursstrukturen eller den retoriske tekststruktur: »Specifically, we will show that, in written English discourse, a certain kind of what linguists have called 'subordinate clauses', namely 'hypotaxis', can usefully be viewed as a grammaticalization of a very general property of the hierarchical struc-

ture of the discourse itself.« (p. 275).

¹³ Nørgård-Sørensen, J., *Coherence theory: the case of Russian*, Berlin, 1992, der under henvisning til van Dijk og Kintsch definerer **makropropositionen** som: »A proposition which is kept in active storage at several successive points in a discourse process due to its topical status...« (p. 56). Interessant ved Dijk-Kintschs tekstmodel er, at der også imellem makropropositionerne indbyrdes kan forekomme et hierarki, et fænomen, som vi også vil komme ind på. Sml. også Rigotti, op. cit., der opererer med et »gerarchia delle sequenze« og »la sequenza dominante del testo«, der bl. a. karakteriseres ved, at den »...incorpora la funzione pragmatica o illocuzione generale del testo« (p. 74).

¹⁴ Iflg. Matthiessen og Thompson, der bygger på en analyse af over 100 tekster, kan der udpeges og beskrives ca. 20 nuklear-satellitrelationer, f. eks. **motivation, background, solutionhood, antithesis, elaboration, purpose, condition, circumstance, concession** (sml. p. 291-97). M. og Th. giver ikke en udtømmende liste, da deres hovedærinde er en kritik og en alternativ beskrivelse af den traditionelle grammatiks adverbelle bisætninger. Dertil kommer, at vi ikke finder, at deres alternative terminologi er helt problemfri. Vi afstår derfor fra en detaljeret gennemgang af relationstyperne i denne sammenhæng.

¹⁵ I sidste tilfælde vil altså den »ordrette« eller »konstruktionstro« oversættelse virke mindre uheldig i forhold til L_2 -læserens forventninger end i tilfælde af første art.

¹⁶ I den sammenhæng skal man endvidere være opmærksom på den markante forskel i registerspektret på dansk og italiensk: sammenlignet med dansk har italiensk et langt mere gradueret registervalg.

¹⁷ Werlich, E., *Typologie der Texte: Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik*, Heidelberg, 1975.

¹⁸ Tøgeby, Ole, *Praxt. Pragmatisk tekstteori*, Aarhus, 1993, § 88.

¹⁹ Mortara Garavelli, B., *Textsorten/Tipologia dei testi*, i Holtus, G./Metzeltin, M./Schmitt, C. (hrsgg.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, Band/Volume IV, Tübingen 1988 (p. 157-68).

²⁰ Bice Mortara Garavelli citerer en række arbejder vedr. enkelte »tekstarter«, hvori tekstartens status anses for indiskutabel: »ma nessuno è progettato in vista di una sistemazione dei tipi di testo come membri di classi più generali e comprensive, in relazione con gli altri membri della stessa classe e nel quadro complessivo dei rapporti fra classi diverse.« (p. 158), og på den anden side erkender B.M.G., der anvender Werlichs inddelingskriterier (og hertil føjer den **optative** diskurstype eller tekstart, som f. eks. i bønner, anmodninger o.l.) flere problemer m.h.t. krydsning af kategorier (f.eks. tekster, der både er narrative og deskriptive, som reportage, vidneudsagn i juridisk sprog o.s.v.). - Ole Tøgeby diskuterer en række forskellige forslag til genreinddeling og uden at nå til en definitiv eller almengyldig inddeling bemærker han afslutningsvis bl.a.: »På den anden

side er de [genrerne/tekstarterne] også i så høj grad historisk bestemte at systematiske klassifikationer altid synes skæve eller unyttige til ethvert beskrivelsesformål...Til sidst skal jeg kort vise at genrer eller tekstarter ikke uden videre kan identificeres med sproghandlinger eller sproghandlingstyper - først og fremmest fordi en tekst kan bestå af og være defineret af flere sproghandlinger.« (p. 694).

²¹ Cf. også Lo Cascio, V., *Grammatica dell'argomentare*, Firenze, 1991, hvor der argumenteres for at skelne mellem narrative og argumentative tekster i kontrastivt perspektiv.

²² Cf. Dardano, M./Giovanardi, C./Pelo, A./Trifone, M., *Testi misti*, i Moretti, B./Petrini, D./Bianconi, S. (a c. di), *Linee di tendenza dell'italiano contemporaneo*, Roma, 1993, p. 323-52: »I testi settoriali »puri« diventano sempre più rari e sembrano resistere soltanto a livelli specialistici« (p. 324). Og Sobrero, A., *Lingue speciali*, i Sobrero, A. (ed.), *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma-Bari, 1993, p. 237-72: »La diffusa organizzazione del lavoro in team multidisciplinari ha come conseguenza non solo lo scambio di informazioni, di metodologie, di approcci, di teorie, ma anche la produzione di un numero crescente di 'testi misti', nei quali informazioni metodologie approcci e teorie si integrano, con uno scambio molto interessante di terminologia e di organizzazione testuale.«

²³ »The imaging systems are basically the same for all people... the »partitioning of space and time...the deployment of perspective ... the system of distribution of attention ... the system of force dynamics... Each of those systems correlates with linguistic devices that operate within a given language, but because the process of conventionalization of imagery is conditioned by cultural, social and historical factors ... particular devices differ for different languages.« (op. cit., p. 29).